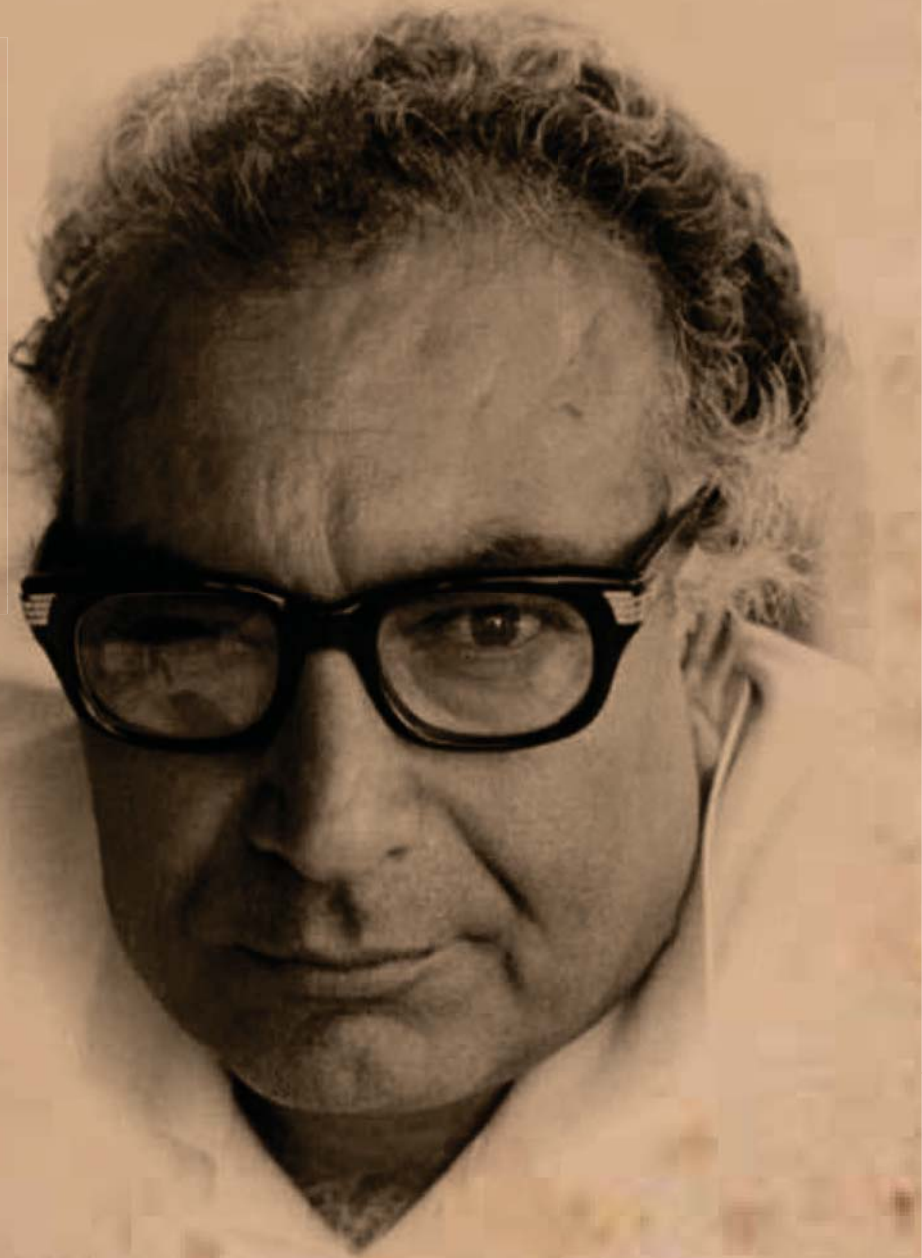

KÜRT TARİHİNİ YAŞAR KEMAL ÜZERİNDEN OKUMAK

Yaşar Kemal, Klasik Kürt Edebiyat tarihinin önemli isimlerine olan hayranlığını gizlemez. Bunların başında 17. yüzyılda yaşamış olan Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyran ve 18. yüzyıl başlarında vefat eden Ehmedê Xanî gelmektedir.

ROHAT ALAKOM

Yaşar Kemal'in anlatıkları arasında olmuş gibi anlatılan kurmaca öyküler dışında tarihte gerçekten olmuş olaylar da vardır.¹ Bu olayları tarihsel bir çerçeveye oturtarak sunmanın önemi ortadadır.

Yaşar Kemal'in Kürt tarihine ilişkin bu anlattıklarının tarihi gerçeklerle ne kadar örtüştüğü/kesiştigi konusu o kadar önemli değildir. Önemli olan yazarın olayları hangi tarihi bağlamlarda nasıl anlattığı ve okuyucuya ilettiği mesajdır. Bu metinde Yaşar Kemal'den alıntılarla Kürt tarihinin son bin yıllık kronolojisi yeniden kurulmaktadır.² Yaşar Kemal'in romanlarında tarih öncesi vurgulara da rastlarız. Yaşar Kemal'in romanlarında eski Kürt tarihini, Kürt coğrafyasını çağrıştıran anahtar sözcük 'kadim' sözcüğüdür. Örneğin "Kadim Hoşap Kalesi" ve "Kadim Diyarbakır Surları" gibi ifadeler ile Kürtlerin tarih öncesi bir geçmişe sahip oldukları vurgulanmak istenir.³ Yaşar Kemal başka bir yerde "Üç bin yıldır kesintisiz Newroz bayramını kutlayan Kürtler"den söz eder.⁴

Yaşar Kemal özellikle yazılarında Kürt-Türk ilişkilerinin kardeşlik temelinde gelişen bin yıllık bir geçmişe dayandığını sık sık belirtir. Bunu Malazgirt Savaşı (1071) ile başlatır. Kürtler bağlamında geliştirdiği "Bin Bir

Çiçekli Bahçe" tezinde Anadolu'daki farklı kültürlerin bin yıl boyunca birbirini beslediklerini ileri sürer.⁵ Zengin dilleri ve kültürleri olan Kürtleri bu bahçeden sayar. Aşağıda da görüldüğü gibi Yaşar Kemal'in romanındaki Kürt izleri 11. yüzyıllara kadar uzanır. Yazar okuyucuyu Kürt tarihinin bu görkemli yüzyıllarına götürür ve onları, örneğin bin yıl önce kurulan Kürt Mervani Beyliği'nin (990-1096) saraylarında gezindirir. Van'dan Çukurova'ya gelen Abdal Sofi'nin soyu bu yüzyıllara uzanır: "Bu Abdal Sofinin soyu İsmail Ağaların ocaklarına gelmeden önce Mervani Saraylarında destan söylemişlerdi. Mervanilerden sonra Hoşap Beylerine geçmişler, ondan sonra da bu ocağa kapılanmışlardır."⁶ Yaşar Kemal bu kez 12. yüzyılda yaşamış ve centilmenliği ile tüm dünyada tanınmış olan Kürt devlet adamı Selahaddin Eyyubi'nin (1138-1193) Kudüs'ü kurtardığına taşıdığı tılsımlı gömleği,

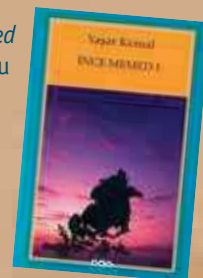
atları, haraları, süslemeli kılıcı ve kendi özel Kuranı'ndan bizi haberdar eder. Yazarın bir şahseri sayılan dört ciltlik romanı *İnce Memed*'in aynı adla anılan kahramanın bu tılsımlı gömleği giydiği görülür.⁷ *İnce Memed* romanında Eyüplü Selahattin veya Eyüpoğlu Selahattin'in kılıcından⁸ ve Selahaddin Eyyubi'nin "...bizzat okuduğu Kuranı"ndan söz edilir.⁹ Selahaddin Eyyubi'ye yönelik saygınlık romanda giderek artar: "Selahattini Eyyubi Hazretleri..."¹⁰ Yazar başka bir romanında bir Kürt beyinin yanında olan Selahaddin Eyyubi'den kalma bir kılıcı okuyucuya tanıtır: "...Kılıcın Kürt beyinin dedesi Selahaddin Eyyubi'den kaldığı söyleniyordu. Üstünde kılıcın Selahaddin Eyyubi'ye ait olduğuna dair yazılar da vardı."¹¹

Yaşar Kemal Klasik Kürt edebiyat tarihinin önemli isimlerine olan hayranlığını gizlemez. Bunların başında 17. yüzyılda yaşamış olan Melayê Cizîrî,

12 Kasım 2014 tarihinde Bilgi Üniversitesi'nde düzenlenen Yaşar Kemal Onur Günü münasebetiyle açılan Yaşar Kemal Sergisi'den. Soldan sağa: İstanbul İsveç Araştırma Enstitüsü Başkanı Birgit Schlyter, Yaşar Kemal'in eşi Ayşe Baban ve aynı gün düzenlenen Yaşar Kemal Sempozyumu'na bir sunumda bulunan Rohat Alakom

YAŞAR KEMAL, dört ciltlik *İnce Memed* romanında Eyüplü Selahattin veya Eyüpoğlu Selahattin'in kılıcından ve Selahaddin Eyyubi'nin "...bizzat okuduğu Kuranı"ndan söz eder.

Feqiyê Teyran ve 18. yüzyıl başlarında vefat eden Ehmedê Xanî gelmektedir. Yaşar Kemal I. Dünya Savaşı yıllarını işlediği bir romanında geri-dönüşlerle 17. yüzyıla uzanır ve bu yüzyılda yaşamış ünlü Kürt şairi Feqiyê Teyran'ı (1590-1660) bize tanıtır. Teyran'ın öyküsü romanda Dengbêj Uso'nun diliyle anlatılır. Yaşar Kemal, Teyran'ın mertebesini daha da yükseltir, kuşların dilini bir Hazreti Süleyman bir de Teyran bilirdi saptamasında bulunur. Romanda "Fekeye Teyran Yezidilerin tarihini iyi biliyordu" biçiminde bir vurguya da rastlıyoruz.¹² Teyran artık yaşlanmış ve memleketi Müküs'te son günlerini yaşamaktadır. Yazar son nefesini veren Teyran'ın bu haberini alan tüm kuş çeşitlerinin kendi ermişlerini son yolculuğuna uğurlamak için Müküs'e doğru nasıl havalandıklarını nefis bir dille anlatır. Bu rengâreng kuşların daha yükseklere uçtukları görülür: "Bir anda da çekilip gittiler, göğün en yücesine çıktılar, orada kanat gerip durdular".¹³

Yaşar Kemal *Ağndağ Efsanesi*'nde bu kez dikkatleri Kürt bilgini ve şairi Ehmedê Xanî (1651-1707) üzerine çeker. Yaşar Kemal romandaki olayların ne zaman olduğunu tam olarak belirtmez. Ancak 18. yüzyılın başlarına kadar yaşayan ünlü Kürt şairi Ehmedê Xanî'nin mezarı başındaki hareketlilik, bize

romandaki olayların en azından 1707 yılında ölen Ehmedê Xanî'nin ölümünden sonra vuku bulduğunu gösteriyor. Mahmut Han'ın da 1807 yılında öldüğü tahmin ediliyor. Böylece Ağrı'dığı Efsanesi'ndeki olayların 1707-1807 yılları arasında geçtiğini söyleyebiliriz. Ünlü Kürt şairi Ehmedê Xanî'nin Beyazıt'da bulunan türbesi romanda yöre halkı tarafından ziyaret yeri olarak bilinir, kutsanır:

* *Gülriş Ahmed Haninin şiirlerini ezbere bilir, daha çocukluğundan bu yana babasının divanında şiir okurdu.*

* *Gülbahar daha sonra Ahmed Haninin mezarına gitti, ona niyazda bulundu. Dualar etti, yardımını diledi.*

* *Orada, ötede Ahmed Haninin mezarının yanına büyük bir ateş yakılmıştı...Ağndağının yamacı silme insandı.*

* *Kalabalık gün batana kadar orada, Ahmede Haninin türbesinin yanında eğlendi...İnsanın soyunun gördüğü en güzel incelikte gövend tuttular.*

* *Ahmed Haninin türbesinin ötesindeki yamaca sıvandılar.*¹⁴

Ağndağ Efsanesi romanında Demirci Hüso'nun "Biz hep böyle, her şeyde birlik olsak, kimse bize dış geçiremez. Bize dağlar, şahlar dayanmaz..."¹⁵ biçimindeki sözleri bir bakıma Xanî'nin *Mem û Zîn* adlı şaheserinin mesajını bize anımsatır.

Ehmedê Xanî'nin bu kitabında ulusal istemler, aşk teması ve tanrıya bağlılık içiçedir. 1695 yılında tamamladığı *Mem û Zîn* adlı şaheserinde kendinden önce yaşamış olan ünlü şairler Melayê Cizîrî ve Feqiyê Teyran'a olan hayranlığını gizlemez: "Melayê Cizîrî'nin ruhuna hayat verecektim...Öyle bir sevindirecektim Feqiyê Teyran'ı". Burada görüldüğü gibi *Mem û Zîn* destanının 6. bölümü âdetâ bir Kürt dili ve edebiyatı dersine dönüşür: "İnci gibi dizmek için Kürt dilini tercih ettim."¹⁶ Şair Ehmedê Xanî 300 yıl önce böyle çok erken bir dönemde ortaya çıkışı ulusçuluk konusuyla ilgilenen araştırmacıları bile şaşırtmıştır. Xanî Kürtlerin hem dünü ve bugünü, hem de yarınıdır diyebiliriz. Yaşar Kemal *Kanın Sesi* romanında bu Kürt şahsiyetinin rütbelerini daha da yükseltir: "Görkemli Ehmedê Xanî" ve "Sultanların sultanı".

Diğer yandan Kürt temasının işlendiği *Ağndağ Efsanesi* romanında Kürtler tümüyle hareket halinde. Romanda Serhat Kürtlerinin öyküsü vardır. *Ağndağ Efsanesi* Ahmet ile Gülbahar arasında geçen bir aşk öyküsünü ve yörede resmi otoriteye karşı çıkan Kürtlerin mücadelesini anlatır. İnsanların sessizce saflarını sıklaştırdıkları görülür. Kalabalıklaşan insanlar yığınlar halinde Beyazıt'a akar, öfkelerini örnek bir sivil itaatsizlik ey-

Hoşap Kalesi.

lemi sergileyerek dile getirirler: “Kalabalık hiç kesilmemiş, dağdan ovadan boyuna, eksilmekten geliyordu...Ama bu koskoca kalabalık cansız gibiydi, cansız kıpırtısız..”¹⁷ Beyazıt Beyliği'nin başında zulmüyle tanınan Mahmut Han bulunuyor. Babası İshak Paşa'nının adına yaptırdığı sarayı günümüze kadar gelmiş ve Beyazıt'ın en görkemli tarihi yapısını oluşturur. Romanda İshak Paşa'nın adı verilmez. Azra Erhat romanda Kürtlerin Osmanlı düzenine karşı direniş hâlinde olduğunu belirtir.¹⁸

Ağrı yöresini Yaşar Kemal'in başka romanlarında da görürüz. 19. yüzyılda baş gösteren Kozanoğlu Ayaklanması'nı bastırmak için Ağrı yöresinin güçlü Kürt beyi Sürmeli Mehmet Paşa öncülüğünde 400 süvari devlet tarafından bölgeye gönderilir. Bu harekete Evdalê Zeynikê adlı Kürt dengbêjinin de katıldığı söylenir. Yazar Sürmeli Mehmet Paşa'nın öyküsünü bir romanında¹⁹ ve Evdalê Zeynikê'nin öyküsünü başka bir romanında anlatır.²⁰ Daha sonra üzerinde duracağımız *Yusufçuk Yusuf* romanının kahramanı Yusuf'un bu yılları ve Sürmeli Mehmet Paşa üzerine yakılan bu şarkıları anımsaması, Kürtlerin başkalarının silahşoru olmaya sürüklendikleri biçimindeki tezi çarpıcı biçimde ortaya serer.

Yaşar Kemal'in romanlarında Kürtleri en çok ele aldığı zaman dilimi bundan tam 100 yıl önce başlayan I. Dünya Savaşı ve daha sonraki yıllardır. Kars yöresinde meydana gelen Sarıkamış Hareketi (Aralık 1914-Ocak 1915) sırasında dağlarda 90 bin kişi soğuktan, açlıktan ve tifüsten can vermiştir. Bunlar arasında binlerce Kürt de var-

dır. Doksan bin insandan geri dönen çok az olmuştur. Yaşar Kemal *Kimsecik* adlı üçlüsünde ve *Bir Ada Hikayesi* adlı dörtlüsünde Sarıkamış bozgununu yoğun olarak işler. Eleştiri okları romanda İttihad ve Terakki İdaresi ve Enver Paşa gibi kabiliyetsiz ve basiretsiz paşalara yöneltilir.²¹ Yazar 20. yüzyıl başlarında gelişen Türk milliyetçiliğinin Kürt kökenli Ziya Gökalp ile başladığını da belirtir.²²

**YAŞAR KEMAL
AĞRIDAĞI
EFSANESİNDE BU
KEZ DİKKATLERİ
KÜRT BİLGİNİ VE
ŞAİRİ EHMEDÊ
XANÎ'NİN
(1651-1707)
ÜZERİNE ÇEKER.**

Ağrıdağı Efsanesi romanında Demirci Hüso'nun “Biz hep böyle, her şeyde birlik olsak, kimse bize dış geçiremez. Bize dağlar, şahlar dayanmaz...” biçimindeki sözleri bir bakıma Xanî'nin Mem û Zîn adlı şaheserinin mesajını bize anımsatır.

Birinci Dünya Savaşı sadece Sarıkamış bozgunuyla sınırlı kalmaz, Ermeni Kırımı ve yüzbinlerce Kürdün batıya sürülmesi ve başka faciaları da beraberinde getirir. Yazar *Kimsecik* adlı üçlüsünde bu dönemi geniş olarak işler. Romanın üç kitabında bir Kürt aristokrati olan İsmail Ağa ailesinin yaşamı anlatılır. Van'dan gelirken yolda buldukları yarı ölü, sahipsiz bir çocuğu evlatlık olarak alan aile, bu çocuğa Salman adını verir. Daha sonraları İsmail Ağa ve eşi Zero'nun öz çocukları da dünyaya gelir. Adını Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal'a atfen Mustafa koyarlar. Bu durum böylece romandaki olayların kısmen cumhuriyetin kuruluşundan (1923) sonra da devam ettiğini gösteriyor. Özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında yurtlarından edinen Kürtlerin sayısı yüzbinleri aşmıştır. Bir kısmı İsmail Ağa örneğinde olduğu gibi canlarını Çukurova'ya atmışlardır: “Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çukurova'yı Kürtler doldürmüş, şu ovaya irili ufaklı yüzlerce kıl çadır kurulmuştu. Savaşın yurtlarından, yuvalarından ettiği Kürtler sıtmadan, açlıktan kırılıyordu.”²³ İsmail Ağa Çukurova'ya geldiğinde ailesine Kendirliyan adında bir Ermeni zengininden kalma on iki odalı büyük konağı ev olarak gösterilir. İsmail Ağa, Ermeni lafını duyar duymaz eve yerleşmeyi kabullenmez. İsmail Ağa'nın bu noktaya gelmesinde göç sırasında anasının daha ölmeden önce kendisine söylediği ve İsmail Ağa'nın da kulağına küpe ettiği öğütlerdir. Bilge ananın dört atasözü veya vecizeyi andıran sözleri çok ilginçtir: **a) Yuva bozanın yuvası olmaz, b) Yuvası**

YAŞAR KEMAL ROMANIN *KARINCANIN SU İÇTİĞİ* ADLI İKİNCİ CİLDİNDE YUKARIDA DEĞİNDİĞİMİZ GİBİ TAM YÜZ SAYFASINI SEVİLEN KLASİK KÜRT ŞAİRİ FEQİYÊ TEYRAN'A AYIRIR.

O'nu Dengbêjê Teyran olarak yeniden tanımlar. Tanyeri Horozlan üçüncü kitabında bu kez Uso adındaki bu Kürt dengbêjinin bir portresi çizilir. Bu söz ustaları kültür taşıyıcıları olarak yüceltikleri tarihi öyküleri, toplumun hafızasını kuşaktan kuşağa aktararak Kürt kültürel yaşamında önemli bir işlev görürler. Bu konuda yazar: "Allah hiçbir kavmi dengbêjsiz bırakmasın" açıklamasında bulunur.

bozulan kuşun yuvasında öteki kuş da barınmaz, c) Sahiplerine hayretmeyen ev, başkasını barındırmaz, d) Zulmün tarlasında zulüm biter.²⁴ Bu sözler dikkatlerimizi yüzyıl önce 1915 yılında Ermenilerin başına gelen kıyımaya kaydırır. Ayrıca Kürtlerin Ermeni soykırımına bakışlarını da dolaylı olarak sergiler.

Yaşar Kemal'in *Bir Ada Hikayesi* adını taşıyan dörtlemesinde 1922 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması çerçevesinde meydana gelen mübadele olayı anlatılır. Dörtlünün *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana* birinci kitabında Yezidi Kürtlerin öyküsüne geniş yer ayrılır. Roman kahramanı Emir'in diliye Yezidi Kürt kıyımlarına dikkatler çekilir: "Fırat günlerce, aylarca insan ölüleriyle doldu da taşıtı. Fırat suyu kan akıyor baksana."²⁵ Bu bilge Emir'in anlattıkları arasında geçen cümlelerin son sözleri romanın adına da yansır. Emir'in Yezidi Kürt kıyımı bağlamında bu sözleri sarfetmesi anlamlıdır. Yazar burada kadim halkların savaşın insanoğlunun en kötü icadı olduğunu belirtir. Tüm savaşların insanlığın yüz karası olduğu vurgusu romanda giderek önem kazanır. Tarihte Yezidi Kürtlerin uğradıkları kırım ve kıyımları,

çektikleri acıları yazar aynı romanda "Yüzyıllardır kan revan içindedirler" biçiminde dile getirir. Başka bir yerde "Yezidiler Ortadoğu'da 52 kere soykırıma uğramışlardır" der.²⁶

İlk kez Yaşar Kemal'in bir romanında okumuş bir tarih düşkünü tipini görürüz. Adı Emir. Arapların emiri ama Arap olmayan birisi... Emir'in soy köktüğü Asurlulara kadar uzanır. Yazarın bu ilginç kahramanı yörenin eski bir kültürü arasından seçmesi daha inandırıcı ve anlamlı olmuştur. Din değiştirdiği görülüyor. İnsanların din değiştirdiklerinde çok acı çektiklerini dile getiren Emir kendisinin bu nedenle insanlara acı çektirmek istemediğini belirtir. Eşi Çerkes kökenli Nazlı Hatun, Emir gibi bir tarih hayranı: "Bizim Hatun da Mezopotamya eserlerine benden daha meraklıdır". Misafirleri Çerkes Poyraz Musa'ya eski tarihi yapıtların hangi kavmin ve hangi zamanın yapıtı olduğunu duraksamdan anlatan Nazlı Hatun eski çağlardan çıkıp gelen Yunan mitolojisindeki dokuz ilham perisini (müz, musa) andırır. Asuriler/Suriyaniler Yaşar Kemal'in başka romanlarında da karşımıza çıkar.

Yazar romanın *Karincanın Su İçtiği* adlı ikinci cildinde yu-

karında değindiğimiz gibi tam yüz sayfasını sevilen klasik Kürt şairi Feqiyê Teyran'a ayırır. O'nu *Dengbêjê Teyran* olarak yeniden tanımlar. *Tanyeri Horozlan* üçüncü kitabında bu kez Uso adındaki bu Kürt dengbêjinin bir portresi çizilir. Bu söz ustaları kültür taşıyıcıları olarak yüceltikleri tarihi öyküleri, toplumun hafızasını kuşaktan kuşağa aktararak Kürt kültürel yaşamında önemli bir işlev görürler. Bu konuda yazar: "Allah hiçbir kavmi dengbêjsiz bırakmasın" açıklamasında bulunur.²⁷ Yaşar Kemal halk ozanı (troubadour) anlamına gelen Kürtçe dengbêj sözcüğünü "destan anlatıcısı" olarak tanımlar. Birçoğunun adını da verir.

Bir Ada Hikayesi'nin dört kitabında varlığını sürekli duyuran kişi Van yöresinden olan Baytar Cemil'dir. Dizinin birinci kitabında kendini tanıtan Baytar Cemil'in öyküsü dizinin ikinci kitabına konu olur. Baytar Anadolu'yu adım adım dolaşır ama yakınlarının izlerine bir türlü rastlayamaz. Üçüncü ciltte Baytar bir dengbêjin Kürtçe söylediklerini Türkçeye çevirir. Romanın dördüncü ve son kitabı *Çıplak Deniz Çıplak Ada* adlı kitapta Baytar Cemil'in savaş sonrası kaybettiği aile üyelerini arayışı daha devam etmektedir:

“...Yıllardır onları ararım, hiç birini bulamadım” der.²⁸ Baytar Cemil I. Dünya Savaşı’nın başlarında Kars yöresinde Ruslara esir düşer, bir Rus doktoru tarafından tedavi edilir ve daha sonraları bir yolunu bulup kaçar. Baytar Cemil’i Kars yöresinde donmak üzereyken Kürtler kurtarır: “Göçebelere çok atları vardı, insanları da çok sağlıklıydı. Kadınları kadın güzeli, erkekleri erkek yakışıklıydı. Onlardan dayanıklı bir at satın aldı.”²⁹ Kars’ın Sarıkamış yöresinde Hacı Remzi ve Rum kökenli Perikles’in yardımına koşanlar arasında yörenin Kürt kadınları vardır.³⁰ Yaşar Kemal romanlarında sıkça işlediği Van, Ağrı gibi Serhat coğrafyasına Kars’ı da ekler. Kars’tan ayrıldıktan sonra memleketi Van’a giden Baytar Cemil burada viran bir Van ile karşılaşır, ailesini ve sonbaharda evleneceği nişanlısı Hazal’ı evde, Van’da bulamaz. Onların peşine düşer. Baytar Cemil’in bu umutsuz arayışları okuyucuyu çok etkiler. Kürtler bağlamında olsun diğer topluluklar açısından olsun sürgün insanlığın büyük bir aybı olarak görülür: “Ne olursa olsun bir insanı toprağından koparıp atmak, onun yüreğini koparıp atmak gibi acı değil midir?...”³¹

Adaya yeni gelen kamburu çıkmış yaşlı Kürt Şehmus’un mesleği sorulduğunda “askerçilik” diye yanıtlar. Şehmus’un ömrü hep askerlikte geçmiş, bir asker kaçağı: “Askerden her kaçışında bir çocuğum oluyordu. Her seferinde de yaptığım askerlik yanıyordu. Ben de askerliğe yeniden başlıyorum, yeniden kaçırıyordum.”³² Şehmus gibi asker kaçaklarının bu yıllarda çoğal-

dığı görülür. Rus cephesinden sağ ve salim olarak dönen oğulları Heko ve Muho’nun da *kamburu çıkmış*.

Yaşar Kemal 20. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen Şeyh Said, Ağrı ve Dersim ayaklanmaları gibi halk hareketlerine de değinir. Kürtlerin kendilerine dayatılan bir tarihi kabul lenmedikleri görülür romanlarında. 1925 yılında baş gösteren Şeyh Said Ayaklanması’ndan “Koca Kürt İsyanı” olarak söz eder.³³ Arif Saim Bey’in bu isyan sırasında halka yaptığı zulmü, bir Çerkes daha unutmamıştır: “...Diyarbakır’da bunun astığı adamları gördüm, şehrin bir ucundan öteki ucuna kadar sallandırmıştı. Büyük mahkemenin en büyük reisi bu.”³⁴ *İnce Memed* romanının dördüncü cildinde ünlü eşkiya Arif Saim Bey’i öldürdükten sonra izini kaybeder. Bir yüzbaşı geçmiş kanlı tecrübelerinden övgü ile söz eder: “Ah, dedi Yüzbaşı, “Ah, Muallim Bey, beni bir gönderseler onun takibine... Ben Doğu Anadolu’da böyle çooooo bir ipe dizerek kurşunladım”.³⁵ Buradaki “ipe dizerek kurşunladım” belirlemesi, Kürtler üzerindeki askeri baskıların şiddetini çıplak bir biçimde sergiler. *Kale Kapısı* adlı romanında adı Bey olarak geçen birisi İsmail Ağa’nın ölüm haberini alır almaz, geride kalan hanımı Zero ve oğlu Mustafa’nın başsağlığına gider. Uzun bir ağıda başlar. Bu beyin başsağlığına geç gelmesi onun sürgün oluşundan ötürüdür. Beyin sözleri dokunaklı ve çarpıcıdır: “... Şimdi, burası memleket olsaydı, ben senin kanın için taşıyla toprağıyla şu Çukurovayı yakardım, diyordu. Sürgünüm, eli kolu

bağlıyım.”³⁶ Bu yıllarda batıya onbinlerce Kürt sürülmüştür. *Çakırcalı Efe* adlı romanında, Çakırcalının yakın arkadaşı Hacı Mustafa “Hacı o yanlara doğudan iskan edilmiş bir Kürt aşiretindendi” olarak tanımlanır.³⁷ *İnce Memed* romanında Kürt Resul Paşa Çukurova’ya sürülmüştür.³⁸

Deniz Küstü romanına tarihsel bir boyut kazandıran olaya, 1930’lu yıllarda meydana gelen Ağrı Ayaklanması’dır. Böyle bir sahil romanına Ağrı Ayaklanması’nın yerleştirilmesi, romanın önemli kahramanı Balıkçı Selim’in başından geçenlerle ilintilidir. Romanda “Selim Balıkçı” olarak geçen Selim Kürtlere yönelik baskılara tanıklık eder:

“Kürtlerle çarpıştım. Kürtler yaman adamlar, çok atıcı... Karşılıklı çarpışırken ben asker kasketimi bir değneğe takıp çıkarıyordum, çıkarır çıkarmaz kasketim en az beş kurşunu birden yiyiyordu. Bizim bir komutanımız vardı, adı Salih Paşa... Meymenetsiz bir adamdı ya, Atatürk onu çok severmiş... Bir Kürt bir askeri öldürürse, bu Paşa var ya kuduruyordu. Ölen her askere karşılık bir Kürt köyü yakıyor, ne kadar erkek köyde varsa köyde kurşundan geçiriyordu... Asker onun dediğini dinleseydi şimdiye Türkiyede bir Kürt kalmazdı. Biz askerler ne yapıyorduk, yakladığımız Kürtleri bırakıyorduk, din kardeşi değil miydik?”³⁹

Yaşar Kemal’in bu Çerkes balıkçıda bir Kürt duyarlılığı geliştirmek için, romandaki olaylar örgüsüne bir aşk öyküsü yerleştirir. Bu konu Balıkçı Selim’in yaralandığı sırada, yarasını saran bir hemşireye olan duygusal ilişkiyle ilintilidir.

Bir Ada Hikayesi'nin dört kitabında varlığını sürekli duyuran kişi Van yöresinden olan Baytar Cemil'dir. Dizinin birinci kitabında kendini tanıtan Baytar Cemil'in öyküsü dizinin ikinci kitabına konu olur. Baytar Anadolu'yu adım adım dolaşır ama yakınlarının izlerine bir türlü rastlayamaz.

Hatta Balıkçı Selim bu kızla bir süre daha beraber olmak için yarasının iyileşmesini bile istemez: "...soluğu mis kokulu, yani gül demek gerek, yüzüme vuruyor, ben yalvarıyorum Al-laha, beni iyileştirme hay Allah, diyorum."⁴⁰ Balıkçı Selim bu hastaneden çıkarsa öleceğini de söyler.

Yaşar Kemal, Dersim Ayaklanması'na yapıtlarında pek değinmez ama Kızılbaş Kürtlerin yiğit ve mert olduklarını aktarır. Kızılbaş sözü bilindiği gibi genellikle Dersim yöresini çağırıştır. Bu Kızılbaş Kürtlerden birisi olan Kürt Hasan, eşine rastlanmadık işkence ve baskılara maruz kalır: "Karakola çektiler, ağzından burnundan kan gelinceye kadar döğdüler. Hasan karakoldan sonra on beş gün kan işedi. Gene bana mısın demedi."⁴¹ *İnce Memed* romanında doğan güneşe yüzünü dönen Koca Osman önemli bir gerçeğe parmak basar. Koca Osman'ın anlattıklarının satır aralarında önemli bazı belirlemeler yer alıyor. Birincisi bu Kürdün babasının yiğit bir insan olduğunu söylerken, birden onu bir çocuk hâline getirerek "bir avuç adamdı bu çocuk işte" demesi ve Mustafa Kemal'in bile bu çocuktan korktuğunu söylemesi, bize zaman zaman gerginleşen Dersim Kürtleri ve merkezi hükümet arasında sertleşen ilişkileri anımsatıyor:

"Yobazoğlu Hasan, Yobazoğlu Hasan" dedi, "senin o baban rahmetli var ya, kızılbaş bir kişiydi, ama Kürt yiğidiydi. Mert adamdı. Tek başına bir adamdı ama, hiç kimse ona gözüyün üstünde kaşın var arkadaş diyemezdi. Bir çocuk gördüm, sabahleyin, geceleyin, akşamüstü. Gün gibiydi bu çocuk. Bir avuç adamdı bu çocuk işte. Safi yürekti ama. Bu çocuktan koca bir hükümet, hem de Mustafa Kemal, Yunanı, dünyayı alt üst etmiş şahan gözlü Mustafa Kemal korkuyordu. Hemi de ağalar onun önünde tirtir titriyorlardı..."⁴²

1950'li ve 1960'lı yıllarda Çukurova'daki Kürtlerin büyük baskılara maruz kaldığı görülür. *Demirciler Çarşısı Cinayeti* ve *Yusufçuk Yusuf* adlı ikilisinde bir Kürt baba ve oğlunun dramı sürüp gitmektedir. *Demirciler Çarşısı Cinayeti*'nde işkenceyle öldürülen Kürt Mahmut ve devamı olan *Yusufçuk Yusuf* adlı romanında da kendine sığınan bir ağa tarafından öldürülen Mahmut'un oğlu Yusuf'un öyküsü vardır. *Demirciler Çarşısı Cinayeti* romanında Türk tarih tezi, red ve inkar politikaları, jandarma despotizmi ve işkence olaylarına geniş yer verilir. Kürt Mahmut yakalandıktan sonra kendisine yoğun bir işkence uygulanır. Ama Kürt Mahmut konuşmaz. Devletin onu konuşturacağı görüşünden

hareket eden devlet yetkilileri kendi aralarında ateşli ve ırkçı tartışmalara girişirler. Sonunda Kürt Mahmut'un konuşmadığı ve işkence sonucunda öldüğü haberi gelir. Romandaki konuşmalar sopa üzerine yoğunlaşır. Bunlardan birisi Ermeni Panosyan'ın tüm mülkünü ele geçiren Süleyman Aslansoypençe: "Beğendiği bir soyadını bir hafta kullanıp eskittikten sonra başka başka soyadlarını deneyen oydu."⁴³ Hatta kafası bir ara *Ulucengizhansavaşkan* soyadına bile takılır. Kürt Mahmut'a yapılan işkenceyi korkunç bulan yazar bu olaydan yola çıkarak Kürtlerin yüz yıllık çilesine, Diyarbakır Hapishanesi somutunda tarihi bir derinlik kazandırır. Bunu *Demirciler Çarşısı Cinayeti* romanının sonunda öykü içinde başka bir öykü ile anlatır. Romanın sonlarına doğru 48. bölümde bir yüzbaşı tarafından güzel tazısı zorla kendisinden alınan ve en sonunda yüzbaşıyı öldüren Uso'nun öyküsü yer almaktadır. Uso olayın ardından tutuklanır. Tümevarımlarla bu kez mücadeleci Kürtler 'Usogiller'den söz edilir. Sevgilisi Hazal'ın şarklıları, çığlıkları yükselir:

“Diyarbakır surlarının dibine geldim. Toprağına diz çöktüm, eski taşların, eski otların, eski kapıların, eski demirlerin, çok eski bakırların yeşiline diz çöktüm. Eski suların aydınlığına, ışığına, yalımına diz çöktüm. Üç kere bağırdım Diyarbakır surlarından içeri...Üç kere yerle bir ettim Diyarbakır surlarını, üç kere yıktım Diyarbakır mahpushanesini. Üç kere gördüm Usoyu, üç kere tuttum Usonun, üç kere öptüm Usoyu, üç kere yaralarımı okşadım Usonun...”⁴⁴

Akçasazın *Ağalar* ikilisinin diğer kitabı *Yusufoğulları Yusuf* adlı romanda bu kez katil haline getirilen Kürt Mahmud’un oğlu Yusuf’un dramı vardır. Yusuf’un peşine düşen jandarmanın baskısından kurtulmak için Derviş Ağa en sonunda Yusuf’u kendi eliyle vurup öldürür. İnsanın kendine sığınan bir insanı öldürmesi romanda bir dönemin sonu olarak bilinir. Böylece bin yıllık değerler ve gelenekler ayaklar altına alınır. Roman “O iyi atlar, o iyi insanları aldılar çektiler gittiler” sözleriyle son bulur.

Yaşar Kemal’in Kürtleri Çukurova’nın artık yaşanacak yer olmaktan çıktığını, insani değerlerin yitip gittiği kanısındadır. Zaman zaman bazı yerlerde Çukurova yerine *Çukur* sözcüğü de kullanılır. Buradan yola çıkan yazar kurmaca bir Van yaratır. Burası haritaların Van’ından daha görkemli bir Van’dır. Böylece yapıtlarında Çukurova-Van karşıtlığı biçiminde bir yapının ortaya çıktığı görülür. Van hasreti romanlarında yoğundur. 1965 yılında bir Kürt beyi üzerine bir destan yazan İsveçli şair Gunnar Ekelöf’ün kahramanı da Vanlı’dır. Malazgirt Meydan Savaşı’nda yakalanan ve İstanbul’a götürülen bu Kürt beyi orada Bizanslılar tarafından büyük bir işkence görür. On yıl sonra serbest bırakılır. Bir bakire eşliğinde Van’ın yolunu tutar. Yaşar Kemal’in Vanlıları gibi sabırsızlıkla kısa bir zamanda ülkesi Van’a dönmeyi umut etmektedir.⁴⁵

Türkiye’nin modern tarihinde 1960’lı 1980’li yıllar arasında gündemden bir türlü düşmeyen insan hakları ihlalleri ve işken-

ce haberleri yazarın başka romanlarda da karşımıza çıkar. *Al Gözlüm Seyreyle Salih* romanında bir zengin çocuğu, mağdur Kürt garibanı Selim’i bile bile arabasıyla ezip geçer. Hesap sorulacak bir makamın olmadığı görülür. Hatta bazıları “Birleşmiş Milletlere baş vur” diyerek Selim’in babası Kürt Halo Şamdin ile alay eder.⁴⁶ Yaşar Kemal Kürtlerin Cumhuriyet tarihinde 70 yıl boyunca gördüklerini baskıları insanları diri diri kuyulara atan Kuyucu Murat Paşa’nın (1530- 1611) zulmüne benzetir. 1980-2000 yılları arasında süren kanlı savaşın sonuçlarını ve Kürt bölgelerinde meydana gelen olayları daha ziyade yazarın değişik zamanlarda gazetelerde çıkan yazılarında buluruz. Yazar savaşın aslında hiçbir tarafa yarar getirmediğini aksine bir yıkım olduğunu belirterek özellikle devletten gelen kötülöklere dikkatleri çeker. Ünlü yazar tüm bu zorluklara rağmen umudunu yitirmez. Kürtler üzerine yazılmış yazılarını en sonunda *Bu Bir Çağdır* adıyla kitap olarak yayımlar.⁴⁷ ●

DİPNOTLAR

- 1 Rohat Alakom, *Yaşar Kemal’in Yapıtlarında Kürtler*, 2013, Avesta Yayınları (1992, Fırat Yayınları).
- 2 Bilgi Üniversitesi tarafından 12 Kasım 2014 tarihinde düzenlenen *Binbir Kültürün Elçisi Yaşar Kemal Sempozyumu*’na sunulan bildirinin özeti.
- 3 Yaşar Kemal, *Kale Kapısı*, 1991, Toros Yayınları, s.198.
- 4 *Düşünce Özgürlüğü ve Türkiye*, 1995, Can Yayınları, s. 59.
- 5 Yaşar Kemal, *Binbir Çiçekli Bahçe*, 2009, YKY.
- 6 Yaşar Kemal, *Kale Kapısı*, s.197.
- 7 Yaşar Kemal, *İnce Memed IV*, 1987, Toros Yayınları, s. 337.
- 8 Yaşar Kemal, *İnce Memed III*, 1984, Toros Yayınları, s. 501.
- 9 Yaşar Kemal, *İnce Memed IV*, s. 231.
- 10 Yaşar Kemal, *İnce Memed IV*, s. 290.
- 11 Yaşar Kemal, *Yusufoğulları Yusuf*, 1980, Tekin Yayınları, s. 97.
- 12 Yaşar Kemal, *Karncanın Su İçtiği*, 2003, Adam Yayınları, s. 341.
- 13 Yaşar Kemal, *Karncanın Su İçtiği*, s. 373.
- 14 Yaşar Kemal, *Ağrıdaki Efsanesi*, 1987, Toros Yayınları, s. 25, 38, 89, 90, 109.
- 15 Yaşar Kemal, *Ağrıdaki Efsanesi*, s. 119.
- 16 Ehmedê Xani, *Mem û Zîn*, çeviri ve kavramsal tahlil: Kadri Yıldırım, 2010, Avesta Yayınları, s. 158.
- 17 Yaşar Kemal, *Ağrıdaki Efsanesi*, s. 111.
- 18 Azra Erhat, *Homeros*, 1976, s. 302.
- 19 Yaşar Kemal, *Yusufoğulları Yusuf*, s. 135.
- 20 Yaşar Kemal, *Yer Demir Gök Bakır*, 1980, Tekin Yayınevi, s. 132-135.
- 21 Yaşar Kemal, *Tanyeri Horozları*, 2003, Adam Yayınları, s. 96-105.
- 22 *Düşünce Özgürlüğü ve Türkiye*, 1995, Can Yayınları, s. 51.
- 23 Yaşar Kemal, *Yusufoğulları Yusuf*, s. 92.
- 24 Yaşar Kemal, *Yağmurcu Kuşu*, s. 102. 1985, Toros Yayınları.
- 25 Yaşar Kemal, *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, 1998, Adam Yayınları, s. 244.
- 26 Yaşar Kemal, *Binbir Çiçekli Bahçe*, s. 42.
- 27 Yaşar Kemal, *Karncanın Su İçtiği*, s. 305.
- 28 Yaşar Kemal, *Çıplak Deniz Çıplak Ada*, 2012, YKY, s. 247.
- 29 Yaşar Kemal, *Karncanın Su İçtiği*, s. 135.
- 30 Yaşar Kemal, *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, s. 57.
- 31 Yaşar Kemal, *Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana*, s. 85.
- 32 Yaşar Kemal, *Karncanın Su İçtiği*, s. 263.
- 33 Yaşar Kemal, *İnce Memed I*, 1987, Toros Yayınları, s. 300.
- 34 Yaşar Kemal, *İnce Memed II*, 1984, Toros Yayınları, s. 167.
- 35 Yaşar Kemal, *İnce Memed IV*, s. 156.
- 36 Yaşar Kemal, *Kale Kapısı*, s. 30.
- 37 Yaşar Kemal, *Çakırcalı Efe*, 1986, Toros Yayınları, s. 21.
- 38 Yaşar Kemal, *İnce Memed III*, s. 529.
- 39 Yaşar Kemal, *Deniz Küstü*, 1985, Toros Yayınları, s. 88-89.
- 40 Yaşar Kemal, *Deniz Küstü*, s. 91.
- 41 Yaşar Kemal, *İnce Memed II*, s.52.
- 42 Yaşar Kemal, *İnce Memed II*, s. 43.
- 43 Yaşar Kemal, *Demirciler Çarşısı Cinayeti*, 1983, Tekin Yayınları, s. 355.
- 44 Yaşar Kemal, *Demirciler Çarşısı Cinayeti*, s. 602.
- 45 Gunnar Ekelöf, *Emgion Prensi İçin Divan*, Çev. Hüseyin Baş, YKY, 2003.
- 46 Yaşar Kemal, *Al Gözlüm Seyreyle Salih*, 1983, Toros Yayınları, s. 277.
- 47 Yaşar Kemal, *Bu Bir Çağdır*, YKY, 2012. Yazarın bu tür kitapları ikincil kaynaklar olarak romanlarında geçen olayların arka planı konusunda bize önemli ek ve alakadar bilgiler sunar.